

**Millî Mücadele'de Bir Vali:
Sivas Valisi Mehmet Reşit Paşa***
(1868-1924)

Filiz Gemici
gemici06@gmail.com

Enis Şahin
esahin@sakarya.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada, 1868-1924 yılları arasında yaşayan ve Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında önemli devlet hizmetlerinde bulunan "Mektubîzade M. Reşit (RONABAR) Paşa"nın hayatı incelenmektedir. 1900'lü yılların başında devlet hizmetine giren M. Reşit Paşa eğitimci, idareci, siyasetçi kimliği ile çeşitli vilâyetlerde farklı görevlerde bulunmuştur. Onu meşhur eden ilk olay ise; II. Meşrutiyet'in ilanında Siroz Sancağı'ndan Padişah'a gönderdiği ultiatom telgrafi olmuştur. Balkanlar, Edirne, Kastamonu, Ankara, Akdeniz Adaları ve Sivas gibi önemli merkezlerde valilik ve mutasarrıflık yapan M. Reşit Paşa, özellikle Sivas Valiliği sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu hareketini başlatması ve Sivas Kongresi'nin toplanması gibi önemli olaylara müdahil olmuştur. Kendisinin tanınmasındaki asıl olay, bu kritik dönemde Türk Millî Mücadelesi'ne sağlamış olduğu katkılardır. Osmanlı Meclis-i Mebusanı ve 1. TBMM'de milletvekilliği yapmış olan M. Reşit Paşa, 31 yıl 9 gün süren görev hayatında faydalı çalışmaları ve başarılı idareciliği ile Türk Millî Kurtuluş Mücadelesi'ndeki onurlu yerini almıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişi, Erzurum ve Sivas Kongreleri, Heyet-i Temsiliye çalışmaları ve TBMM'nin açılışı onun dönemine ait ve etrafında gelişen olaylardır.

* Bu çalışma, Doç. Dr. Enis Şahin'in danışmanlığını üstlendiği, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü öğrencisi Filiz Gemici'nin, 2007 yılında tamamlamış olduğu aynı isimli Yüksek Lisans Tezinin, makale formatında yeniden düzenlenmesi ile hazırlanmıştır. Filiz Gemici halen, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora öğrencisidir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Reşit Paşa, II. Meşrutiyet'in İlanı, M. Kemal Paşa, Millî Mücadele, Sivas Kongresi.

ABSTRACT

In the article, Mektubîzade M. Reşit Pasha's life has been examined. He who lived in the period of 1868-1924 had a state-post both in last term of Ottoman Empire and in the early period of the Turkish Republic. In 1900, having a post in the state he was well-known as a tutor, a governor and a politician in different Provinces such as; the Balkan, Edirne, Kastamonu, Ankara, Island in Mediterranean and Sivas. What made him famous was a telegraph which he sent to Sultan as a ultimatum in the second announcement of constitutional monarchy. As a governor in Sivas he helped Mustafa Kemal be Pioneer in the movement of Anatolia. He took part in the organization of Sivas Congress. As a parliament both in Ottoman and in the first Turkish Great National Assembly he served his administrative term took 31 years and 9 days with honour. His successful administration is known in Turkish War of Independence. In his term many events took place this are; 2nd Announcement of Constitutional Monarchy, Mustafa Kemal Atatürk's initiative to Anatolia, Congress in Erzurum and Sivas, The Opening of Turkish Great National Assembly.

Keywords: Mehmet Reşit Pasha, 2nd Announcement of Constitutional Monarchy, M. Kemal Pasha, Turkish National Combat, Sivas Congress.

GİRİŞ

Bu çalışmada, 1868-1924 yılları arasında yaşayan, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında 31 yılı aşkın süreyle devlet hizmetinde bulunarak, pek çok tarihi olaya şahitlik edip, bazılarında da müdahil olan, eğitimci, idareci ve siyasetçi kimliği ile Türk Tarihi'nde bilinen simaları arasına girmiş olan "Mehmet Reşit Paşa"nın hayatı incelenmektedir.

İyi bir eğitim aldıktan sonra 1900'lü yılların başından itibaren görev hayatına atılan Mehmet Reşit Paşa, idarecilik mesleğinden önce Balkanlar ve Anadolu'da uzun süre Eğitim Teşkilatı'nın çeşitli kademelerinde hizmet vermiştir. O'nun asıl tanınmasına vesile olan olay ise Siroz Sancağı'nda Mutasarrıflık yaptığı dönemde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkisiyle, Padişah'a II. Meşrutiyet'in ilanını isteyen ilk telgrafı çekmesi olmuştur. Daha sonraki dönemlerde de çeşitli bölgelerde mülki idareci olarak görev yapan Mehmet Reşit Paşa, sırasıyla Edirne, Akdeniz Adaları (Cezayir-i Bahr-i Sefid), Manastır, Ankara, Kastamonu, Sivas ve tekrar Kastamonu Valiliklerine bulunmuştur. III. Dönem Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda

Ergani ve I. Dönem TBMM'de Kozan (Adana) Milletvekilliği dolayısıyla siyasi alanda da hizmet vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'yi başlattığı günlerde, üzerinde bulunan Sivas Valiliği nedeniyle zaman zaman yaşadığı tereddüt ortamına ve İstanbul Hükümeti'nin baskılarına rağmen Millî davaya hizmet etmekten çekinmeyen Mehmet Reşit Paşa, Sivas Kongresi'nin toplandığı günlerde ve daha sonraki Heyet-i Temsiliye çalışmalarında sergilediği tutum ile O'na en yakın kişilerden biri haline gelmiştir. Bu durum, yıllar sonra Nutuk'ta "Sivas Valisi'nin Endişeleri" başlığı altında sunulmuştur. Mehmet Reşit Paşa'nın hayatının, bulunduğu hizmetler göz önüne alınarak, üç başlık altında incelendiği bu çalışmada, O'nun Millî Mücadele'ye olan katkısı ve gösterdiği samimiyet vurgulanmaktadır.

A-) Sivas Valiliği'ne Kadar M. Reşit Paşa

M. Reşit, 1868 yılında babasının görev nedeniyle bulunduğu Suriye sınırları içerisindeki Şam'da doğmuştur. Babası, Makkeme-i Temyiz (Yargıtay) Ceza Dairesi Üyesi Kazasker İzzet Molla'dır. Annesinin ismi ise Dürriye'dir. Amcası Baha Molla Dr. Adnan (Adıvar)'ın babasıdır. Ailesi "Mektubîzâde" ler namıyla tanınmaktadır¹. M. Reşit'in çocukluğu ve gençliği İstanbul'da geçmiştir. İlk ve orta öğrenimini² İstanbul'da tamamladıktan sonra, Mektebi Mülkiye-i Şahane'nin İdadî ve Âli kısımlarına devam ederek, 1888 yılında mezun olmuştur (BOA. DH. SAİD. 112/297, 298, 180/157).

1889 yılı başında, Şurâ-yı Devlet Muhakemât Dairesi Mülazımlığı ile stajyer memur olarak ilk defa devlet hizmetine giren M. Reşit Bey, bir buçuk sene kadar bu göreve devam etmiştir (ESA D: M0622993-14993). Devletin; modern eğitim ve öğretimi yaymayı amaç edindiği Tanzimat döneminde, Siroz (Serez)³ İdadisi'nin müdür ve öğretmenliğine tayin ile Maarif Nezaretine dâhil olan M. Reşit Bey, 1890-1893 yılları arasında Rumeli Sancağına bağlı Yanya Vilayeti İdadisi ile Selanik İdadisi müdür ve

¹ M. Reşit Paşa'nın ailesi, Soyadı Kanunu'ndan sonra "Ronabar" soyadını almış daha sonra "Yularkıran" a dönüşmüş ve son olarak "Lağaç" şeklinde karar kılınmıştır (Aldan, 2001: 27). Nüfus kayıtlarında ve Mecliste sadece "Reşit" ismini kullanmışsa da sicilinde "Mehmet Reşit" olarak kayıtlıdır. Yazışmalarda ve kaynaklarda isminin yaygın kullanımı ise "Reşit Paşa" şeklindedir (BOA. DH. SAİD. 112/297, 298, 180/157; TBMM Arşivi D: 295; MMZC. (Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri) (1916-1918).

² Tahsil hayatına İstanbul Nur-u Osmaniye Sıbyan Mektebi (İlkokul)'nda başlamış, bu okuldan 1879 yılında mezun olduktan sonra, Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi'nde orta öğrenimini tamamlayarak, 1883'te diplomasını almıştır (BOA. DH. SAİD. 112/297, 298, 180/157).

³ Siroz; Selanik Vilayeti'ne bağlı merkez sancak idi. Bugünkü adı Serez'dir (Akbayar, 2003: 146). Siroz; merkez kaza, Cumaibâla, Zihne, Nevrekop (Nevrakop), Demirhisar, Petriç, Menlik ve Razlık kazalarından oluşmaktaydı (Karpaz, 2003: 176, 177).

öğretmenliğinde bulunmuş, başarılı çalışmaları dolayısıyla, 1893 tarihinde *Trabzon Vilayeti*, 1894 tarihinde ise *Selanik Vilayeti* Maarif Müdürlüklerine terfii etmiştir (Maarif Salnâmesi, 1898: 1344; BOA. DH. SAİD. 112/297; Albayrak, 1987: 30). Bu görevleri yürütürken bazı mutasarrıflık vekâletlerinde de bulunmuş, bu vesileyle meslek hayatına, eğitim gördüğü mülki idarecilik safından devam etme kararı almıştır. İlk olarak boş kalan Siroz Mutasarrıflığı'nda, daha sonra Selanik Vilâyeti'ne bağlı *Drama Sancağı*'nda, bir buçuk ay bulunduğu vekâlet hizmetinden, 1902'de ayrılarak, asıl görev yeri olan Selanik'e dönmüştür (ESA D: M0622993-14993). M. Reşit Bey, Selanik'teki vazifeleri sırasında, dönemin siyasi cereyanı içindeki yerini almaktan da geri kalmamış, sonradan İttihat ve Terakki ismini alacak gizli İttihad-i Osmanî Cemiyeti'ne Selanik şubesinden kayıt olmuş, daha sonraki hizmet hayatında da bu siyasi akımın etkilerini taşımıştır (Karabekir, 1995: 179).

1904 yılı sonlarında Siroz Sancağı'nda tekrar yönetim boşluğu yaşanması üzerine, M. Reşit Bey, bu görev için akla gelen en bariz aday olmuş, mutasarrıflık vekâletine tayin edilmesi öngörülmüştür. Göreve başlamasından iki buçuk ay sonra, gerek bölgenin genel durumuna vakıf görülmesinden, gerekse önceki yıllardan beri halkın bilinen isteği neticesinde, Maarif Müdürlüğü'nden ayrılarak, 15 Aralık 1904'te Siroz'a mutasarrıf olarak asaleten tayin edilmiştir (TİTE A. K: 15 G: 47; K: 15 G:56). Siroz'daki başarılı idaresi ve çalışmalarının neticesi olarak 16 Eylül 1905 tarihli Padişah İradesi ile rütbesi Rumeli Beylerbeyliği'ne yükseltilen M. Reşit Bey, bu tarihten sonra "Paşa", "Mir-miran" unvanı ile anılmaya başlamıştır (BOA. İ. TAL. İrade No: 36 T: 16. B. 1323 (16 Eylül 1905). Reşit Paşa'nın atandığı dönemde, Balkanlar ve Rumeli'nin genelinde görüldüğü üzere milliyetçilik cereyanı şiddetlenmiş olduğundan Siroz'da da anarşi ve katil hadiseleri baş göstermekteydi. Avrupalı Devletlerin, milliyetçilik akımlarını körükleyip kendi menfaatine kullanmayı amaç edinmeleri ve Balkan sorununda ortak bir karar aldıklarını açıklayan İngiltere ve Rusya'nın yakınlaşması, halkta paniğe neden olmuştur (Uçarol, 2000: 404). İçte ve dışta yaşanan bu gelişmeler, Meşrutiyetin ilanı için çalışan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni körüklemiş, yönetime karşı radikal eylemler ortaya koyulmaya başlanmıştır. Manastırlı Müslümanlar, Meşrutiyet istedikleri için ayaklanarak askerî silah depolarını basmışlar, akabinde her taraftan isyan haberleri gelmiştir. 23 Temmuz 1908'de, yurdun çeşitli yerlerinden halk, Yıldız Sarayı'na Meşrutiyet'in ilanı için telgraflar yağdırmaya başlamıştır. (Ahmad, 2004: 26, 27). Bunlardan biri ve hatta kabul gördüğü üzere ilki, telgraf dairesini basan Siroz halkı tarafından M. Reşit Paşa imzasıyla çekilen ve sarayda büyük yankı uyandırarak Padişah II. Abdülhamit'i Meşrutiyet'i ilan etmeye zorlayan telgraflardır. M. Reşit Paşa bu telgraflar ile meşhur

olacaktır. Ard arda çekilen telgraflarda özetle; Siroz'un din adamından memuruna, azınlığından çoğunluğuna, askerinden siviline kadar tüm halkın temsilcilerinin, bu telgrafın padişaha çekilmesini istedikleri ve olumlu cevap almaya kadar dağılmayacakları kesin ve kararlı bir dille ifade edilerek, Kanun-i Esasiyi yürürlüğe koymazsa, padişaha dahi baş kaldırılacağı bildiriliyordu (BOA. Y.EE. D: 71, G: 78). Bu telgraflara cevap gelmeyince, ayaklanan Siroz halkı, telgraf binasının etrafında toplanmış, M. Reşit Paşa'nın ahaliyi yatıştırmak için gösterdiği gayret sonuçsuz kalmıştır. Aynı gün içinde yurdun her tarafından Padişah'a aynı içeriğe sahip telgraflar gönderilmiştir (Ahmad, 2004: 28). Olayların yatıştıramayacağını anlayan II. Abdülhamid, anayasayı yeniden yürürlüğe koymayı ve Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını kabul etmiştir. Bunu, ertesini gün bir buyrukla halka açıklamış böylece, 24 Temmuz 1908 günü II. Meşrutiyet ilan edilmiştir (BOA. Y.EE. D: 71 G: 95). Hükümeti devralan cemiyet, Meşrutiyet sürecinde hizmet etmiş ve daha kabiliyetli memurların vilayetlere atanmaları işine koyulmuştur (Ahmad, 2004: 32). M. Reşit Paşa'da bu sınıfa dâhil olduğundan Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra valilik görevine terfii edilmiştir.

Siroz Mutasarrıflığı'nda 10 Ağustos 1908 tarihine kadar üç buçuk yıl hizmet veren M. Reşit Paşa, aynı tarihte "dirayet ve kifayeti yeterli görüldüğünden" *Edirne Vilâyeti Valiliği*'ne tayin edilmiştir (BOA. DH. SAİD. 112/297, 298, 180/157). Edirne Valiliği'nde ortaya koyduğu hizmetler hakkında bir bilgi veya belgeden yoksun olduğumuz M. Reşit Paşa'nın valiliğine rastlayan dönemde, Edirne'de İstasyon Caddesi'nin inşasına başlandığı, İttihat ve Terakki isimli Darü'l-eytam'ın ve Jandarma Okulu'nun yapıldığı bilinmektedir (Onur, 2004: 64-65). 10 Eylül 1909'da *Cezayir-i Bahr-i Sefid*⁴ (Akdeniz Adaları) Valiliği'ne atanması uygun görülen M. Reşit Paşa, Edirne'de toplam on bir ay görev yapmıştır (ESA D: M0622993-14993). Rum halkın çoğunlukta olduğu vilâyette, M. Reşit Paşa'nın valiliği sırasında, toplam 83 km.'lik yol inşası ve eğitim seviyesinin yükseltilmesi amacıyla bir Rüştiye inşa edilmesi ile halkın refahı için Ziraat Odası'na bağlı ticari-iktisadi sandıklar oluşturulmaya çalışıldığı raporlardan anlaşılmaktadır (BOA. DH. MUİ. D: 35-1, G: 10). 3 Aralık 1910 tarihinde, yeni bir valiliğe tayini hakkında karar verilen M. Reşit Paşa, on beş ay kadar görev yaptığı Akdeniz Adaları'ndan ayrılarak, 19 Aralık 1910 tarihinde *Manastır Vilayeti*'nde vazifesine başlamıştır (BOA. İ-DH. D: 1485, V: 10).

⁴ Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları) olarak tabir edilen Oniki Adalar başta Rodos olmak üzere şunlardır: Sömbeki, Herke, İlyaki, İncirli, İstanköy, Kilimli, Leros, Patmos, Astropalya, Kaşot, Kerpe, Meis. Önceleri Rodos adaların başkenti olarak kabul edilmiş, daha sonra birkaç kere değişiklik olmuşsa da, 1883 tarihinden itibaren Rodos merkez olarak kalmış, dolayısıyla da valinin ikamet yeri olmuştur (Bastiyalı, 1999: 8, 57).

Meşrutiyet'in duyurulmasını ve sükûnetin sağlanmasını amaçlayan Sultan Reşat'ın Rumeli'yi seyahati de, M. Reşit Paşa'nın valiliği sırasında, 5 Haziran ile 26 Haziran 1911 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Padişah'ın uğrayacağı yerler Selanik, Üsküp, Priştine, Manastır ve Kosova olarak belirlenmiş, Haziran'da Vali M. Reşit Paşa'ya, Padişahın seyahati için yapılan programın onaylandığı, Manastır'da bir Cuma selamlığı hazırlanması emredilmiştir (Karal, 1995: 145; BOA. İ. MBH. No: 4 T: 4 Ca 1329 (3 Mayıs 1911). Saltanat treni 20 Haziran'da Manastır'a girmiş, bir geçit töreninden sonra gece fener alayları yapılmış, o günün anısına Abide-i Hürriyet'in temeli atılmıştır. 24 Haziran Cuma günü, İshakiye Camisi'ndeki namazdan sonra Selanik'e hareket eden Padişah'ın gerçekleştirdiği bu seyahat, Rumeli topraklarının Osmanlı Sultanı tarafından son bir kez daha gezilip görülmesi dışında istenilen olumlu neticeyi verememiştir (Aksun, 1994: 306-308; Çelebi, 1999: 527-531). Vali M. Reşit Paşa, Manastırda yedi ay kadar görev yapmış, 13 Temmuz 1911 tarihinde, "Makedonya'nın son günlerde keşb ettiği ehemmiyet" yani idari zorluklar nedeni öne sürülerek, Ankara Vilayeti Valiliği'ne atanması uygun görülmüş, 23 Temmuz 1911 tarihinde Ankara'ya gelerek görevine başlamıştır (BOA. İ-DH. V:20 T: 1329-B-16; ESA D: M0622993-14993).

M. Reşit Paşa, Ankara'da ilk iş olarak, vilâyetteki hapisanelerin denetimi ve ıslahı problemi ile uğraşmıştır. Ankara Hapishanesi'nde yaptırdığı incelemeler sonucunda, hapishanenin çok pis ve elverişsiz bir halde olduğu, mahkûmların hastalığa yakalandıkları, mahkûm çocuklarının beslenemediği gibi birçok problemle karşılaşmış, hapishane yetkililerine daha müsait bir ortam oluşturulması emriyle, bunun için gerekli ödeneği sağlamıştır (BOA. DH. MB. HPS. M. D: 53, G: 42). Vali M. Reşit Paşa'nın Ankara'da karşılaştığı ikinci sorun, savaş günlerinin sıkıntı ve maddi imkânsızlıklarını yaşayan halk arasında akıl hastalarının sayısındaki artış olmuştur. 1911 ve 1912 yılı içerisinde, sayıları artan akıl hastaları ve düşkünleri artık muhafaza edemeyecek duruma geldiklerinden, bir miktarının İstanbul'da bulunan Dersaadet bimarhanesine veya başka bir bölgeye nakil edilmelerini istemiş, ancak hastaların buldukları yerlerde tedavi edilmeye çalışılmasını belirten olumsuz bir cevap almıştır (BOA. DH. UMVM. D: 95, G: 31). Bu ise, o tarihlerdeki sosyal hizmetlerin aksaklıklarını ve imaret yetersizliğini açıkça göstermektedir. Vali M. Reşit Paşa, Eylül 1912'de Beypazarı Kaymakamı hakkında Hükûmete şikâyette bulunulduğu sırada, vali olarak ismi geçtiği gerekçesiyle uyarı almış ve 1 Ekim 1912'de Ankara Valiliği'nden ayrılmıştır (BOA. DH. SAİD. 112/297, 298, 180/157).

Ankara Valiliği'nden ayrıldıktan sonra sekiz ay kadar herhangi bir meşguliyeti bulunmayan M. Reşit Paşa, 14 Mayıs 1913 tarihinde *Kastamonu Vilâyeti Valiliği*'ne tayin edilmiş, 10 Haziran 'da Kastamonu'ya geldiğinde, burada halk tarafından karşılandığı törende; söze değil icraata bakılacağını, vatandaşların kapılarda bekletilmeden işlerin zamanında yapılacağını taahhüt etmiştir (Eski, 2000: 87). Kastamonu, tarım ve hayvancılık konusunda pek gelişmiş bir bölge olmadığından, vali tarafından özellikle bu konularda girişimlerde bulunulmuş, Ziraat Nezareti'nden, Ziraat ve Fen memurları getirtmiştir (BOA. DH. İD. D: 81-2, V: 60). Ayrıca vilayette hayvancılığın geliştirilmesi için, Çiftlik Mektebi'ne farklı ülkelerden damızlık hayvanlar getirtmiştir (Kastamonu, 21 Aralık 1914). 1913 ve 1914 senelerinde, Kastamonu kazalarına uzun süreli teftiş gezilerine çıkan M. Reşit Paşa, bu sayede vilâyetteki sıkıntılı bölgelerde, halkın sorunlarını, şikâyet ve dileklerini daha yakından öğrenme imkânı bulmuştur (BOA, DH. İD. D:80, G: 23). Savaş yılları olması itibarıyla, sosyal amaçlı dernek çalışmalarına hız verilmiş olan bu dönemde Kastamonu Vilâyeti'nde, Hilal-i Ahmer Cemiyeti yeniden teşekkül ettirilmiş, M. Reşit Paşa da yönetim kurulu başkanlığına seçilmiştir (Kastamonu, 28 Eylül 1914). M. Reşit Paşa döneminde, Kastamonu'da önceki sene yapımına başlanan Askeri Kışlanın inşaatı tamamlanmış ve hizmete sokulmuştur (Kastamonu, 21 Aralık 1914). Olukbaşı'nda "Umumi Bahçe" adıyla halkın gezip, dinlenebileceği sosyal amaçlı bir mesire alanı da faaliyete geçirilmiştir (Eski, 2000: 88). İttihat ve Terakki Hükümeti'nin bu dönemde uygulamaya geçirdiği "Azınlıkların Tehciri" meselesi M. Reşit Paşa'nın Kastamonu Valiliği'nden ayrılmasını gündeme getiren en önemli neden olmuştur. Kastamonu ve çevresi için tehdit oluşturdukları gerekçesi ile vilâyet dışına sevk edilmeleri uygun görülen azınlıkların, sürülmelerinin gereksiz olduğunu belirten M. Reşit Paşa, verilen emri yerine getirmediği gerekçesi ile 25 Ağustos 1915'de, Hükümet tarafından azledilmiştir (Erdaha, 1975: 309; BOA. MV. D: 241 G: 105). Bir süre açıkta kaldıktan sonra, yine aynı Hükümet tarafından desteklenmiş, 1916'da yapılan seçimlere katılma kararı alarak, III. Meclis-i Mebusân'a, Diyarbakir Vilâyeti'ne bağlı Ergani Sancağı'ndan mebus seçilmiştir (Çoker, 1995: 691; MMZC, 1916: 282, 302). Dönemin Zabıt Cerideleri incelendiğinde M. Reşit Paşa'nın, yapılan oylamalara iştirak ettiği ancak görüş beyan etmek için şahsi konuşmada bulunmadığı görülmektedir. O, daha çok mecliste görüşülen kanun teklifleri sırasında oyunu kullanmakla yetinmiştir. 21 Aralık 1918'de Mebusan Meclisi'nin dağıtılmasıyla açıkta kalan M. Reşit Paşa, maddi sıkıntıya girmiş, İstanbul'un karamsar atmosferinden uzaklaşmak için, Anadolu'ya gitmeyi talep etmiş, bir memuriyetle görevlendirilmeyi beklerken, Hürriyet ve İtilaf Fırkası bünyesinde yerini almış eski bir arkadaşının, O'nu fırka liderlerine tanıtmaya üzerine, Sivas'a tayini kendisine teklif edilmiştir. Bu durumu;

"Bize düşen bu gâfletten istifade etmek, meramımızı yürütmek idi" şeklinde ifade eder (Aldan, 1990: 176; Yularkıran, 1939: 15).

B-) Sivas Vilayeti Valiliği ve Millî Mücadele'de M. Reşit Paşa

M. Reşit Paşa'nın, *Sivas Vilayeti*⁵ Valiliği'ne atanması, 12 Mayıs 1919'da Meclis-i Vükela kararı ile kabul edilmiştir (BOA. MV. G: 163 D: 250). Valiliğe atama haberi, 3555 numaralı Takvim-i Vekâyi gazetesinde yayınlanmıştır (Sarıhan, 1993: 236).

Sivas, Mondros Mütarekesi'nde adı "Vilayât-ı Sitte"⁶ şeklinde geçen ve bölgedeki ayrılıkçı Ermeni ve Rumların, bağımsızlık hayalleri kurdukları coğrafyaya dâhildi. Pek çok eşkıya çetesi faaliyette bulunuyor, silahlı baskın, gasp ve cinayet olayları ile Müslüman halkı yıldırmaya çalışıyorlardı (BOA. DH. EUM. AYŞ. D: 7 G: 58 lef: 1, 2). Buna rağmen vilayette can ve mal güvenliğini sağlamak için yeterli jandarma ve polis kuvveti yoktu. 11 Haziran 1919'da, Sivas'a ulaşarak göreve başladığı günden itibaren asâyiş meselesine yönelen M. Reşit Paşa, durumu incelemiş ve kendi tabiriyle; ilin, "eşkıya karargahına" döndüğünü görmüştür (Yularkıran, 1939: 16-18; Erdaha, 1975: 78). Dâhiliye Nezareti'ni durumdan haberdar etmek ve yeterli kuvvetin bölgeye gönderilmesini sağlamak amacıyla Haziran ayı boyunca gönderdiği telgraflarına, hiçbir cevap alamamıştır (Yularkıran, 1939: 18-20). İstanbul'un vurdumduymaz tavrını ağır bir dille eleştiren valinin, bu kayıtsızlığın nedenini öğrenmesi uzun sürmemiştir. Bu sırada Hükümet, "İrade-i milliyeye müstenid tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak" amacı ile 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkan, karargâhını; 25 Mayıs'ta Havza ve İstanbul'a geri çağırılmasına rağmen, 13 Haziran'da Amasya'ya taşınmış olan Mustafa Kemal Paşa ve faaliyetleri ile meşgul bulunuyordu. M. Reşit Paşa ise bu durumdan, Amasya'dan Sivas'a gönderilen, III. Ordu Müfettişi⁷ Fahri

⁵ Sivas Vilayeti, Mondros Mütarekesi günlerinde oldukça büyük bir vilâyetti. Toplam 60300 km² lik bir alanı kapsayan vilâyet toprakları, üç sancaktan oluşuyordu: Amasya Sancağı, Karahisar-ı Şarkî (Şebinkarahisar) Sancağı ve Tokat Sancağı. Merkez Sancağa bağlı 10 kaza vardı. Bunlar; Aziziye, Şarkışla, Yıldızeli, Hafik, Zara, Divriği, Darende, Kangal, Gürün ve Sivas Merkez Kazası idi ("Sivas", YA, 1982-83: 6865). Vilâyetin 1919 yılına ait genel nüfus bilgisi, M. Reşit Paşa'nın Dâhiliye Nezareti'ne verdiği raporlardan öğrenilmektedir. Buna göre vilâyetin nüfusu; 901.351 Müslüman, 23.933 Ermeni, 62.483 Rum, 343 Protestan, 100 Katolik, 108 muhtelif olmak üzere toplam 988. 318 kişiden oluşmaktadır (BOA. DH. İ-UM. D: 19-10, V: 1/6, lef: 2, 3).

⁶ "Vilayât-ı Sitte"; Van, Diyarbakır, Erzurum, Bitlis, Sivas ve Elazığ (Mamuretülaziz) vilayetlerini ifade etmekle birlikte, bu günkü idari teşkilatımıza göre on sekiz doğu ilimizi kapsamaktadır (Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, 1999: 38).

⁷ Sivas, III. Kolordu'nun merkezi olduğundan III. Ordu Müfettişliğine bağlıydı. III. Ordu Müfettişi ise bilindiği üzere M. Kemal Paşa idi. Dolayısıyla, hem III. Kolordu Komutanı'na hem de Sivas Valisi'ne doğrudan doğruya emir verme yetkisini taşıyordu (Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, 1999: 260, 261).

Yaveri Hazreti Şeyriyarı Mirliva M. Kemal imzalı ve 21/22 Haziran 1919 tarihli "Amasya Genelgesi"nin de bulunduğu yazıların⁸ kendisine ulaşması ile haberdar oluyordu (Atatürk, 2005: 21, 22). Göreve başladığı günlerde, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinden Rasim (Başara) ve İbrahim Tâli (Öngören) Beyler tarafından makamunda ziyaret edildiğinde, M. Kemal Paşa'nın giriştiği faaliyetler hakkında bilgi alan M. Reşit Paşa, O'nun kendisinden önce vilayete ve Hükümete gönderdiği telgrafları incelemiş, İzmir'in işgalinin tüm yurttan protesto edilmesi amacıyla yayınladığı "Havza Genelgesi"ni görmüş, gelişen olayları ve M. Kemal Paşa'nın haklı mücadelesini daha iyi kavramıştı. Ancak bir taraftan Hükümetin emirlerini gözetken Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Sivas Şubesi Reisi Ellezzâde Halit'in M. Kemal Paşa hakkındaki tehditvâri tutumu, diğer tarafta M. Kemal Paşa taraftarı olan Müdafaa-i Hukukçular arasında kalmış, memuriyetin getirdiği sorumluluk nedeniyle, uzun zaman iki taraf arasında bir denge politikası izlemeye gayret etmiştir (Yularkıran, 1939: 32-37).

Amasya'da alınan kararlar; "Millî birliğe gidişi tamamlamak" ve "düşmana karşı direnme tedbirleri alarak, gerekirse Anadolu'da fiili bir yönetim kurmak" plan ve programını açıklıyordu (Goloğlu, 1966: 9). Erzurum'da toplanması kararlaştırılan kongrenin ardından, Anadolu'nun her bakımdan güvenli bir şehri olan Sivas'ta, genel "millî" bir kongre yapılacağını da bildiriyordu (Atatürk, 1999 V: 19). Bu gelişmelerden endişe duyan İstanbul Hükümeti ise, İngiltere'nin de baskısı ile kongrenin toplanmasına engel olmak için faaliyete geçmiş, Bakanlar Kurulu'nun 23 Haziran 1919 tarihli toplantısında; M. Kemal Paşa'nın görevden alınmasını karara bağlamıştır. Vilayetlere bir genelge gönderilerek, azledildiği için kendisiyle resmi girişimde bulunulmaması istenmiştir (BMKA, 2003 B: 18; Atatürk, 2005: 25). Neredeyse aynı günlerde gönderilen bu genelgeler, tüm idarecileri zor durumda bırakıyordu. M. Reşit Paşa ise, yönetimi altındaki Sivas'ta yaklaşan bir ihtilalin arifesinde bulunduğunu düşündüğünden, kendi ifadesiyle "örs ile çekiç arasında" kalmıştı. Bu durumda, ne M. Kemal Paşa'ya ne de Nazır Ali Kemal'e hemen cevap vermemeyi uygun görmüş, bu genelgeden kaymakam ve mutasarrıfları dahi haberdar etmemiştir (Yularkıran, 1939: 25; Aşkun, 1963: 29). Aynı günlerde, M. Kemal Paşa'ya karşı daha farklı tedbirler alma yoluna başvuran Hükümet, Sivas

⁸ Birincisi 21 Haziran'da "İstanbul'da Bazı Kişilere Özel Mektup" adı ile Sivas'a da gönderilen yazı idi. M. Kemal Paşa bu yazıyla; başlatmış olduğu millî harekete sonuna kadar devam edeceğini, millî bir kongrenin toplanması gerektiğini ve bunun tüm yurda bildirildiğini, M. Reşit Paşa gibi vatansever ve sözü geçer valilerin de bu konuda üzerlerine düşeni yapacaklarına olan inancını belirtmiştir (TİTE A K: 17 G: 12; Atatürk, 1999 V: 27; Yularkıran, 1939: 21, 22). Mektupla birlikte gönderilmiş olan ikinci yazı ise Amasya Genelgesi'nin ilgili makamlara tamiminden başka bir şey değildi (Şahin, 2005: 185; Yularkıran, 1939: 22, 23).

Kongresi’ne engel olabilmek için bazı kişileri bu bölgelere göndermişti. Bunlardan biri de yeni atanan Elazığ Valisi Ali Galip’ti (Sarıhan, 1993: 223; Aydoğan, 2000: 122). Ali Galip, 24 Haziran’da Sivas’a geliş amacına uygun olarak, Vali M. Reşit Paşa’yı ziyaret etmiş, burada M. Kemal Paşa hakkında aleyhte propagandada bulunmuştur. M. Kemal Paşa’ya karşı nasıl bir tedbir alacağını soran Ali Galip’i “Hiç! cevabıyla tersleyen M. Reşit Paşa, Ali Galip tarafından görevini savsaklamakla suçlanmıştır (Yularkıran, 1939: 42, 43; Şahin, 2005: 188). Ali Galip ve beraberindeki Halit Bey’i makamından kovarı M. Reşit Paşa, aynı gün içinde bu şahısların Sivas’ın en işlek caddelerindeki duvarlara, M. Kemal’in “hain, asi, muzır bir adam” olduğunu yazan ilanlar yapıştıklarını öğrenmiştir. Polise haber vererek ilanları aratmışsa da, bulduramamıştır. Çünkü ilanlar, belki asanlar tarafından veya Sivas’ın duyarlı halkı tarafından, aynı hızla kaldırılmıştır (Yularkıran, 1939: 48, 49). M. Kemal Paşa, Sivas’ta aleyhinde baş gösteren durumu, Dr. İbrahim Talî Bey’in Amasya’ya gönderdiği telgrafla öğrenmiş, 26 Haziran’da Amasya’dan Tokat’a, 27 Haziran sabahı ise Sivas’a hareket etmiştir. Tokat’tan ayrılmadan önce, altı saat sonra Sivas Valisi’ne gönderilmek üzere gelişini haber veren bir telgraf bırakmıştır (Atatürk, 2005: 28; Yularkıran, 1939: 55). 27 Haziran sabahı, Ali Galip ve Halit Bey valinin yanına gelerek, M. Kemal Paşa’nın tevkifi meselesinin şart olduğunu ima eden sözler sarf etmişlerdir (Yularkıran, 1939: 53, 54; Aşkun, 1963: 35). M. Reşit Paşa, bu iki hemfikir insana, M. Kemal’i tutuklama yetkisinin olmadığını izah etmeye çabalamışsa da sesler yükselmiş, tartışmanın en son raddesine gelindiği bir sırada, Posta ve Telgraf Müdürlüğü odaya girerek, M. Reşit Paşa’ya Tokat’tan gönderilen telgrafı⁹ uzatmıştır. M. Kemal Paşa’nın Sivas’a girmek üzere olduğunu kavradıklarında, vali; M. Kemal Paşa’yı karşılamaya gideceğini, isterlerse kuvvet toplayıp O’nu yakalayabileceklerini iğneleyici bir şekilde Ali Galip ve Hamit Bey’e söylemeyi de ihmal etmemiştir. Büyük bir karşılama töreni yapmaya yeterli zaman olmadığını anlayan vali, en azından Sivas’a girişini geciktirmek amacıyla, Paşa’yı şehrin, otomobille on beş dakika yakınında bulunan Numune Çiftliği’nde karşılayıp bir süre misafir etmesi için Dr. İbrahim Talî Bey’i görevlendirmiştir. Kendisi de bu sırada şehrin içinde ufak çaplı hazırlıklar yaptırdıktan sonra, Paşa’yla Numune Çiftliğinde buluşmak için otomobille yola çıkacaktır (Yularkıran, 1939: 57, 58). Ancak planlananın aksine, M. Kemal Paşa, gerek İbrahim Talî Bey’in gerekse karşılamaya yetişen Vali M. Reşit Paşa’nın, kahve molası tekliflerini dahi reddetmiş, hatta hakkında şüpheler taşıdığı valiyi, herhangi bir suikast ihtimaline karşı, kendi otomobiliyle yolculuk etmesi için yanına almayı

⁹ “Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretleri’ne, Şimdi Tokat’tan Sivas’a müteveccihen hareket olunduğunu ve zât-ı deoletleriyle teşerrüf imkanının takarrüb ve tahakkuk etmek üzere bulunmasından dolayı samimi surette mütehasis bulunduğumu arz ederim. Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal” (ABE, 2000: 132; Yularkıran, 1939: 55).

gerekli görmüştür¹⁰ (Aşkun, 1963: 38, 39; Yularkıran, 1939: 58, 59). M. Kemal Paşa ve beraberindeki heyet, yol boyunca halkın sevinçli tezahüratları ve tören düzeni almış askeri birliklerin gösterileri eşliğinde geldikleri Sivas’ta, III. Kolordu Komutanlığı binasının önünde arabalardan inerek, kalabalığı selamlamışlardır. Derhal emir vererek, Ali Galip ve yardımcılarını huzuruna getiren Paşa, Elazığ Valisine, Millî hareketin amacı hakkında bilgi verecek uzun bir konuşma yapmıştır. Ali Galip ve arkadaşları oldukça zor durumda kalmışlar, ne söyleyeceklerini beklemeyen Paşa tarafından kibarca kovulmuşlardır (Yularkıran, 1939: 61). Elazığ’a dönen Ali Galip’in fikrini değiştirmemiş, sadece biraz ertelemiş olduğu zaman içinde ortaya çıkacaktır. Kolordu binasında toplanan M. Kemal Paşa ve bazı subaylar son gelişmeler hakkında sabaha kadar süren değerlendirmeler yapmışlar, Vali M. Reşit Paşa’nın da bulunduğu bu toplantıda; M. Kemal Paşa, Sivas’taki teşkilatlanmanın önemini belirtmiş, kongreye katılacak temsilcilerin hemen seçilerek Erzurum’a gönderilmesi talimatını vermiştir (Aşkun; 1963: 41-43). Heyet, 28 Haziran sabahı Erzurum’a doğru yola çıkmıştır.

M. Kemal Paşa, Erzurum’a ulaştığı günlerde, askerlikten istifa dilekçesini yazarak, tüm vilayetlere ve komutanlıklara göndermiştir (Atatürk, 2005: 33; HTVD, S: 1, 1952, V: 22). Bu telgraf; askerlikten istifa etmesiyle bir ihtilalci sıfatına bürünen M. Kemal Paşa’nın emirleri karşısında müşkül duruma düşen M. Reşit Paşa’yı da endişelendirmiştir. Kendisi bu endişeyi “memur zihniyeti” olarak açıklamaktadır (Erdaha, 1975: 85; Yularkıran, 1939: 66). Buna rağmen, sorumluluk bölgesindeki inisiyatifini azami ölçülerde kullanarak, Erzurum Kongresi için delege seçilmesine, delegelerin yol paralarının halktan toplanmasına göz yummuş, bu faaliyetleri Hükümetten gizli tutarak M. Kemal Paşa’ya en büyük desteği vermeye çalışmıştır (Aşkun, 1963: 57, 58). Sivas Valiliği üzerinden, bu konuda soruşturma yapmayı deneyen Hükümet, 7 Temmuz günü Vali M. Reşit Paşa’ya; Sivas’ta bir Millî Meclis teşkil edileceği ve her tarafa davetiyeler gönderildiği

¹⁰ Yolculuk sırasındaki atmosferi Reşit Paşa’dan öğrenmekteyiz: “Sesi o kadar hâkimdi ki, ihtiyarsız boyun kırdım. Ve iradesiz, izinde yürüyüp otomobiline bindim. Bir neferle bir kumandan vaziyetindeydik. Kendim ile onun arasında o kadar büyük bir mesafe görüyordum. Tabii sürür ve gurur içindeydim de. Paşa’nın beni ısrarla yanına davet etmesinden iftihar duyuyordum. Fakat bu sevinç çok sürmedi ve Paşa’nın iltifat için değil ağır bir şüphenin hal’i için beni otomobiline aldığı çabucak meydana çıktı” (Yularkıran, 1939: 59). M. Kemal Paşa, konuşma sırasında “İnşallah yolculuğumuz iyi geçti?” diye soran Vali’ye, “Sen onu bunu bırak ta, Sivas’ta yapılan hazırlıkları anlat: Beni tevkif etmek için kaç kişi bulabildin ve bunları nerede pusuya yatırdın?” şeklinde sitemli bir soruyla karşılık vermiştir. “Aman Paşam, bu nasıl söz?” deyip susan mahcup ve üzgün M. Reşit Paşa’ya, Ali Galip meselesi yüzünden duyduğu tereddütlerini anlatarak, her hangi bir pusuya karşı bu tedbiri aldığını izah etmiş olan M. Kemal, teselli amacıyla da “İhtiyat iyi şeydir. Size de tavsiye ederim ve bu macerayı unutmanızı isterim!” diyerek, Vali M. Reşit Paşa’yı biraz olsun rahatlatmıştır (Yularkıran, 1939: 60; Atatürk, 2005: 29).

yönünde duyumlar aldığından, haberin doğruluk derecesini sormuştur (BOA. DH. ŞFR. D: 101 B: 19-18; TİTE A K: 19 G: 48; Yularkıran, 1939: 67). M. Reşit Paşa temkinli davranarak ertesi gün gönderdiği cevapta; Sivas'ta şimdilik Millî Meclis kurulması hakkında herhangi bir teşebbüs bulunmadığını, sadece Erzurum'da toplanacak kongre için iki temsilcinin seçilip gönderilmekte olduğunu, Sivas'ta başka bir gelişme olduğu düşünülmüyorsa, bu konunun haber alınan merciden sorulmasını nasihat etmiştir (TİTE A K: 19 G: 48; Yularkıran, 1939: 68). Anadolu'daki gelişmelerden bihaber olması imkansız gibi gözükken Hükümet, 19 Temmuz'da yine, azledilen Mustafa Kemal'in nerede ve ne ile meşgul olduğunu Sivas'tan soruyordu (BMKA, 2003 B: 24; Şahin, 2005: 198). M. Reşit Paşa ise yine, Sivas'tan ayrılarak Erzurum'a gittiklerini, başka bir bilgiye sahip olmadığını belirtmiştir (BMKA, 2003 B: 24). Valinin cevabı safını açıkça belli etmektedir. Zira İstanbul'a açıklama yapmamayı tercih etmesinin başka bir nedeni olması beklenemez. Bu soruşturmalar, 21 Temmuz'da yeni Hükümeti kuran Damat Ferit Paşa'nın, Dâhiliye Nazırı Adil Bey'i göreve getirmesi ile hız kazanmıştır (Sarıhan, 1993: 390; Sonyel, 1995: 108). Adil Bey, 21 Temmuz'da; Rauf Bey'in Sivas'taki bazı şahıslarla görüşerek, M. Kemal ve arkadaşları adına propaganda yaptığını öğrendiğini, bu gibi faaliyetlere karşı etkili tedbirler alınmasını valilerden istemiştir (TİTE A K: 19 G: 48; BMKA, 2003 B: 23). Vali; Rauf Bey'in M. Kemal Paşa ile Sivas'a geldiğini ve onunla birlikte Erzurum'a geçtiğini söylemiş, ayrıldıktan sonra ne gibi teşebbüslerde bulduklarını bilmediğini ifade etmiştir (TİTE A K: 19 G: 48 lef: 1; Yularkıran, 1939: 73, 74). Hükümetin bu yazıyı göndermekteki amacı, Sivas'ta toplanacak kongreden endişe duyarak, valisini uyardıktan başka ne olabilirdi? Bu açıklamaya rağmen, 25 Temmuz'da Nazır Adil imzasıyla gelen yazı yine, o sırada Erzurum'daki kongreyi ilan etmiş olan M. Kemal Paşa ve Rauf Bey hakkındaki gelişmeleri irdeliyor, memleketin aleyhinde, zararlı ve anarşistçe hareketler olarak tanımladığı teşebbüslerinin, halk üzerinde yapacağı olumsuz etkiye karşı, kesin ve şiddetli bir şekilde önlemler alınmasını emrediyordu (TİTE A K: 19 G: 48 lef: 2; Şahin, 2005: 199, 200; Yularkıran, 1939: 74, 75). M. Reşit Paşa Hükümetin, kendi vazifesini bir valiye yüklemesini kabullenemediği için Nazır'a cevap vermemeyi seçmiş, ancak iki gün sonra Adil Bey, vilayetçe ne gibi tedbirler alındığını sormuş, ayrıca cevapların geciktirilmeden günü gününe verilmesini istemiştir (BOA. DH. KMS. D: 53-2 V: 57; TİTE A K: 19 G: 48). Vali, sabrını taşıyan yazıya aynı gün oldukça net bir cevap vererek, vilâyet çevresinde, Hükümet işlerine ve kurallarına karşı herhangi bir teşebbüs olmadığını, memleketin düzenine ve kanunlara aykırı bir harekete kesinlikle meydan verilmemesi için gerekli mercilerin ihtar edildiğini belirtmiştir (TİTE A K: 19 G: 48). Günlerce devam eden yazışmalar, Hükümetin başlattığı savaşı iyice şiddetlendirmiş, M. Kemal ve Rauf Bey'in

muhalif hareketlerine devam ettikleri için yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri tüm vilayetlere resmi olarak duyurulmuştur (BMKA, 2003 B: 29). Sivas'a 30 Temmuz'da gelen bu emir karşısında yine her şeyden habersiz gibi görünmeyi tercih eden Vali; M. Kemal Paşa gibi, halk tarafından büyük sevgi kazanmış bir askeri, İstanbul'un vermiş olduğu karara uyarak tevkif etmeyi, kendi tabiriyle "zır delilik" olarak yorumluyordu (BOA. DH. ŞFR. D: 101 B: 74; Yularkıran, 1939: 77-79). Bu yazışmalar devam ederken, Erzurum'da kongre hazırlıkları tamamlanmak üzereydi. Damat Ferit Paşa, 20 Temmuz günü, bir beyanname yayınlarak, Erzurum'da yapılacak kongrenin anayasaya aykırı olduğunu ve bunu toplayanların tutuklanması gerektiğini belirtmişti (Türkmen, 2002: 139). Ancak, Sivas delegelerini seçerek çoktan Erzurum'a göndermişti ve kongre yoğun bir katılımı, 23 Temmuz günü M. Kemal Paşa tarafından açılarak çalışmalarına başlamıştı. "Kuvâ-yı millîye'yi âmil, irade-i millîyeyi hâkim" kılmanın esas olduğu belirtilerek, Millî Cemiyetler'in tümünü "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" altında toplayan, yerel olmasına rağmen bütün vatanı kapsayan kararlar alarak bunları uygulayacak bir Temsil Heyeti oluşturan Erzurum Kongresi, Sivas'ta yapılacak Millî Kongrenin de çekirdeğini oluşturmuştur (Kırzioğlu, 1993: 243-246; Sonyel 1995: 96). Kongre; 7 Ağustos 1919 günü on maddeden oluşan beyannameyi yayınlarak kapanmış, iki sayfalık beyanname metni yine Vali M. Reşit Paşa'nın göz yumması sayesinde Vilâyet Matbaası'nda basılmıştır (Yularkıran, 1939: 103-104). Artık M. Kemal Paşa, kapsamı ve yetkisi daha geniş bir cemiyet kurmak için, Genel Kongre'yi bir an önce başlatmak istiyordu. Ağustos ayı ile birlikte, vilayetlerden seçilen delegeler de Sivas'a gelmeye başlamışlardı. Kongrenin güvenlik içinde yapılabilmesi, Sivas eşrafının Millî Mücadele safına geçirilmesi ile mümkün olacaktı. Vilâyet-i Şarkîye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sivas şubesi üyeleri, başta Müftü Abdurrauf Efendi olmak üzere, Rasim Bey, Emir Paşa, Kolordu Komutanı Selahattin Bey ve Dr. İbrahim Talî Bey yoğun bir çaba göstererek halkı ve aydınları bu yolda birleştirmeye çalışıyorlardı (Erdaha, 1975: 96). Sivas'a gelenlerin barındırılmaları görevini ise Şekeroğlu İsmail Efendi üstlenmişti (Gümüş, 1974: 39, 40). M. Reşit Paşa ise hazırlık çalışmalarına şahsen katılmamakla birlikte, karşı da çıkmıyor, öteden beri Sivas'a gelmiş olan temsilcilerle meşgul olmaktan geri kalmıyordu. Nitekim kongre için idadi¹¹ binasının hazırlanması sırasında, görmezden gelme siyaseti yaparak,

¹¹ Kongre binasının hazırlıkları sırasında Rasim Bey'e; "Koskoca İdadî Mektebini kongre için düşünüyorsunuz, süslüyorsunuz. Ben haberim yokmuş gibi davranıyorum. Fakat o mektebi benden resmi bir kâğıt ile isteseydiniz red cevabı verirdim" sözleriyle İstanbul'a rağmen, kongreye olan olumlu yaklaşımını belli etmişti. Bu tavrı ile Nutuk'ta; "III. Kolordu Komutanı Selahattin Bey Sivas'ta bulunuyordu. Vali Paşa ile birlikte, kongreye gelen temsilcilerin yerleştirilmesinde, Heyet-i Temsiliye için lise binasının ve kongrenin yapılacağı salonun hazırlanmasında, ayrıca her türlü tedbirin

üzerindeki yetkileri Millî hareket adına toleranslı kullanmaya çalışmıştır (Erdaha, 1975: 97; Yularkıran, 1939: 104, 121). Diğer taraftan, üzerindeki sorumluluk gereği, 14 Ağustos'ta Nezarete gönderdiği telgrafta; kongrenin toplanmak üzere olduğunu ve eğer kendisine güvenilir ise, Sivas'ta memlekete zararlı bir neticenin ortaya çıkmaması için son derece gayret sarf edeceğini bildirmek zorunda kalmıştır (Yularkıran, 1939: 79, 80). Nazır Adil Bey ise, uyarmak gereği duyduğu valisine, vatanın menfaatlerine zarar verici faaliyetlere devam eden kişileri, önce ikaz edip, kabul etmezler ise şiddetle engellemesini buyurmuştur (BOA. DH. ŞFR. D: 102 B: 183). Bu yazışmadan sonra, M. Reşit Paşa'nın içine girdiği endişe ortamını giderek korkuya dönüştüren bir olay daha yaşanmıştır. Fransız Kuvvetleri Başkomutanı tarafından bölgede inceleme yapmakla görevlendirilen Binbaşı Mösyö Brunot'un 18 Ağustos'ta valiyle yaptığı görüşmede, M. Kemal Paşa'nın Sivas'a gelmesi halinde Sivas'ın kendilerince işgal edileceğini öne sürmesi, M. Reşit Paşa'yı telaşeye düşürmüştü, hatta korkutmuştur. Bu tehdit karşısında ne yapması gerektiğini en yakın gördüğü Rasim Bey'e danışmış, onun da teşvikiyle, Erzurum'daki M. Kemal Paşa'ya, yaşanan olayı açıklayan ve mümkünse kongrenin ertelenmesi veya başka bir vilayete nakledilmesini istihham eden bir telgraf göndermiştir (BOA. DH. ŞFR. D: 99 B: 26; Atatürk, 2005: 53; Yularkıran, 1939: 82-85). Telgrafı alan M. Kemal Paşa, Mr. Brunot'un tehdidini dikkate alınmaması gereken bir blöf olarak değerlendirmiş ve bu blöf yüzünden ümitsizliğe düşmelerini öfkeyle karşılamıştır. Uzun bir cevap hazırlayarak Sivas'a gönderen M. Kemal Paşa, Sivas'ın işgalinin kolay bir mesele olmadığını, kongrenin aylarca önceden planlandığını, halkın maneviyatını sarsacak bu gibi endişelere yer verilmemesi gerektiğini bildirmiştir (Atatürk, 2005: 55, 56; ABE, 2000: 282, 283). Bu anlamlı cevap karşısında, fevri hareketi yüzünden pişmanlık hisseden M. Reşit Paşa, anladığı kadarını aktarmayı vicdani vazifesi olarak gördüğünü, verilecek emirleri yerine getirmeye hazır olduğunu belirtmiştir (Atatürk, 2005: 56; Yularkıran, 1939: 77, 78). Valinin bu tutumu, M. Kemal Paşa ve arkadaşlarının Sivas'a gelmesine engel olmaya çalıştığı, kongrenin toplanmasını sakıncalı bulduğu gibi bir kanıya neden olabilir. Ancak, Sivas'ta kongre için aylar öncesinden hazırlıklar yapılmasına müsaade eden ve Hükümetin emirlerini uygulamaya koymayan bir valinin, bu tarz beyanatta bulunması; kongre üyelerinin ve ilin güvenliğini temin konusundaki kaygıları, ard arda yaşadığı tehditvari olayların baskısı, üzüntüsü ve endişesi sebebiyle olabilir. M. Kemal Paşa ile 20 Ağustos'ta yaptığı görüşmeyi Dâhiliye Nezaretine de bildiren M. Reşit Paşa, kongrenin kesinleştiği ortadayken Sivas'ta bir tutuklama girişiminin çok kötü neticeler

alınmasında bir konukseverlik örneği verecek şekilde mükemmel çalışmışlardır" (Atatürk, 2005: 59) sözleriyle M. Kemal Paşa'nın takdirine layık görülmüştür.

vereceğini ve hatta işgallere neden olabileceğini gördüğünden, böyle bir sorumluluk alamayacağını söyleyerek, eğer kendisine güvenilmiyorsa, bu işi daha iyi yönetecek bir kişiye görevini devredebileceğini ifade etmiştir (BMKA, 2003 B: 32; Yularkıran, 1939: 94-98). Verilen emri yerine getirmekten vicdani çekinen valinin, azlinden korktuğu halde böyle bir söylemde bulunması, İstanbul karşısında daha kararlı ve güçlü görünmek isteğinden ileri gelmiştir. Nezaret 22 Ağustos'ta; valinin iyi bir devlet adamı olduğundan şüphe duyulmadığını ve vatanın işgaline sebep olacak bu tarz girişimlere karşı üzerine düşen görevi yerine getireceğine inanıldığını belirterek, emirlere uyması konusunda bir kez daha ikaz etmiştir (Yularkıran, 1939: 104, 105; Erdaha, 1975: 92). İstanbul'u bilgilendirmeyi vazife olarak gören M. Reşit Paşa, Anadolu'da genişleyen hareketin vatanın bütünlüğüne zarar vermek bir yana, aslında Millî uyanışı sağlamak amacıyla olduğunu açıkladıktan sonra, kongrenin engellenmesi halinde çok büyük bir direnişle karşı karşıya kalınacağından, kendisini zora sokacak emirler verilmemesini istemiştir (Yularkıran, 1939: 107-110). Yaptığı bu açıklamalardan sonra, valisinin, emirlere itiraz etmekte direndiğini gören Dahiliye Nazırı, daha bir gün önce itimadını belirttiği M. Reşit Paşa'ya, 23 Ağustos tarihli yazısıyla, artık Hükümetin emirlerine uyma zamanının geldiğini daha kesin bir üslupla ifade etmiştir (BOA. DH. KMS. D: 53-3 V: 34, lef: 1; Yularkıran, 1939: 111, 112). Bu ifadeler M. Reşit Paşa'nın, aylardır yaptığı uyarıların Dâhiliye Nezareti'nce dikkate alınmadığını göstermektedir. Bu nedenle, çift taraflı idareden vazgeçmeyi seçen vali, aynı gün; vatana zararlı bir harekete yönlendirilmektense, istifasına dair telgrafın tekrar incelenerek bir an önce hakkındaki kesin kararın verilmesini talep etmiştir (Yularkıran, 1939: 113, 114; Erdaha, 1975: 94). Kongreye ve M. Kemal Paşa'nın faaliyetlerine engel olmak gibi bir emri uygulamayı, hem vicdani, hem de vatanın selameti adına doğru bulmayan M. Reşit Paşa, görevden alınması halinde bu sorumluluktan kurtulacağını düşünüyordu. Ne var ki, bu telgrafına birkaç gün cevap alamamış, 28 Ağustos'ta postanın getirdiği İstanbul gazetelerinden, yerine kimin atandığını belirtmemekle birlikte valilikten azledildiğini öğrenmiştir (Vakit, 26-27 Ağustos 1919, s: 1, 2; İkdam, 26 Ağustos 1919, s: 1). Zaten beklediği bu haber karşısında pek şaşırmamış, ancak azil sebebini ve yerine kimi bırakacağını öğrenmek için Nezarete başvurmuştur (TİTE A K: 17 G: 4, lef: 1). 29 Ağustos'ta gelen cevapta; gazete rivayetlerinin izaha muhtaç olmadığı, bunlara aldırılmadan görevine devam etmesi istenmiştir (TİTE A K: 17 G: 4, lef: 2; Erdaha, 1975: 95, 96). Ancak, azil haberinin, sanıldığı gibi gazete rivayeti olmadığı, Nazır Adil Bey tarafından yürütülen haince bir planın; Elazığ Valisi Ali Galip'in kongreyi basmak ve heyeti tutuklamak üzere, Kolordu Komutanlığı ile birlikte Sivas'a vali olarak atanması planının ilk sinyalleri olduğu daha sonra anlaşılacaktır (Sarıhan, 1994: 83; Erdaha, 1975: 124).

Bu sırada, hem M. Kemal Paşa cephesinde, hem de Sivas'ta aylardır süren hazırlıklar tamamlanmış, 29 Ağustos'ta Erzurum'dan uğurlanan kongre heyetinin, 2 Eylül'de Sivas'a ulaşacağı haberi alınmıştır. Vali M. Reşit Paşa, heyeti karşılama konusu ortaya çıkınca, yeni bir heyecana kapılmış, "Ben de bu merasime iştirak edecek miyim?" sorusu onu kararsızlığa sürüklemiştir. Bu soruya, kendisini zora sokmayacak zekice bir çözüm bulan Vali Reşit Paşa, karşılama işini yerine getirmeye ancak bunu ortalıkta pek görünmeden yapmaya karar vermiştir (Yularkıran, 1939: 125, 126). Nitekim 2 Eylül Salı akşamı, Kongre heyeti halk tarafından, büyük coşku ve sevgi gösterileri içinde karşılandığında, kalabalığı Vilayet Konağından seyretmiş, M. Kemal Paşa Sultani binasının önünde otomobilinden inip, halkı selamladığı sırada, kendisi de lisenin kapısında hazır bulunmuş ve "Hoş geldiniz!" diyerek, pek kimseye gözükmeden ayrılmıştır. Böylece karşılama meselesini hallettiğini düşünen M. Reşit Paşa, daha sonra bu hareketinin M. Kemal Paşa'nın dikkatinden kaçmadığını öğrenmiştir¹² (Atatürk Sivas'ta, 1982: 35; Yularkıran, 1939: 126). Ertesi gün, M. Kemal Paşa ve Kongre Heyeti'nin Sivas'a geldiklerini ve 4 Eylül'de çalışmalarına başlayacaklarını Nezarete bildirmiştir (BMKA, 2003 B: 36).

Millî Mücadele tarihinde bir dönüm noktası olacak Sivas Kongresi, tüm engellere rağmen zamanında toplanmayı başarmıştır. Halkın yoğun tezahüratı eşliğinde, 4 Eylül Perşembe günü saat 14.00 sularında M. Kemal Paşa ve yaklaşık 30 delegenin katılımıyla çalışmalara başlamıştır (Atatürk, 2005: 59; İğdemir, 1999: 1). Sivas Kongresi'nde görüşmeler her gün olmak üzere birleşimler ve birleşimler de oturumlar halinde yapılmış, 4 Eylül'den 11 Eylül'e kadar 8 birleşim gerçekleştirilmiştir. Vali M. Reşit Paşa, görüşmelerinin gizli yapılması nedeniyle kongreye iştirak edememiş, sadece gelişmeleri günü gününe takip edip, bilgi almakla yetinmiştir (Yularkıran, 1939: 129, 130). 11 Eylül'de kongrenin 10 maddelik beyanname¹³ yayınlanmış, valiliğe ve Hükümete sunulmuştur (Akbulut, 2002: 127; Aşkun, 1963: 150-154). 12 Eylül günü halka açık ve bir kutlama havasında yapılan son toplantıda Vali M. Reşit Paşa ile Kolordu Komutanlığı'na teşekkür

¹² M. Kemal Paşa, valinin bu hareketinden dolayı yanındakilere; "Diplomat Vali, şehir dışında bizi karşılama işine elverişli değil. Mektep kapısına gelmesi bizi gücendirecek, ne yapalım?...Haksız değil hemiz bizim mi İstanbul'un mu ağır basacağını kestiremiyor" yorumunu yapmış, ayrıca tereddütlü olmasına rağmen, Vali'nin daha çok kendisine taraftar olduğunu hissettiğini belirtmiştir (Kansu, 1997: 204, 205; Aşkun, 1963: 109).

¹³ Sivas Kongresi Beyanname¹³ ile; Erzurum Kongresi kararları daha genel bir yapıya kavuşturularak, tam bağımsızlık ve millet iradesi yolundaki, bütün milletin tek vücut halinde birlik olduğunu ilân eden, Millî Mücadele'nin izleyeceği yolu tayin ve Misak-ı Millî'yi ilân eden kararları ile Türk tarihinin kaderini belirleyen önemli bir dönüm noktası olmuştur. Sivas Kongresi beyanname¹³inin orijinal metni için bakınız: (TİTE A. K: 17, G: 28).

edildikten sonra kongre, çalışmalarını tamamlamıştır (İğdemir, 1999: 105, 106). Kongrenin dağılmasına yakın, muhabere evraklarının M. Kemal Paşa tarafından ele geçirilmesi sonucu, İstanbul Hükümeti'nin Ali Galip ile yaptığı hain plan ortaya çıkmış, Nazır Adil ile gizli görüşmeler yapan, Ali Galip'in, 4 Eylül'de Sivas Valiliği ve III. Kolordu Komutanlığı'na tayin edildiği, M. Reşit Paşa'nın görevine son verildiği anlamına gelen bu karara rağmen, kendisine azli hakkında resmi bir tebligat yapılmadığı öğrenilmiştir (BOA. MV. D: 251 G: 90; İrade-i Milliye, 17 Eylül 1919). Ali Galip'in, M. Kemal Paşa'nın olaya müdahale etmesi üzerine Sivas'a gelmeye bir türlü cesaret edemeyişi sonucu hain plan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu haberler alındığı sırada M. Kemal Paşa ile birlikte telgrafhanede bulunan Vali Reşit Paşa, O'nun isteği üzerine, Nazır'a; Ali Galip planının gün yüzüne çıktığını, yaptığı işin hainlik olduğunu ve bundan sonra gelişecek olaylardan dolayı sorumluluk kabul etmediğini belirten öfke dolu bir telgraf göndermiştir (Yularkıran, 1939: 142, 143). Aynı gün Nazır Adil'den gelen cevap telgrafı "Sivas Vali-i Sabıka Reşit Paşa Hazretlerine" ifadesiyle başlamakta ve emirleri yerine getirmeyip Sivas'ta kongre toplanmasına müsaade ettiği için görevden alındığını, yerine ise Ali Galip'in tayin edildiğini belirtmekteydi (Atatürk, 1999, V: 70; Yularkıran, 1939: 143, 144). M. Kemal Paşa'nın direktifi ile, Nazır'a; Ali Galip meselesini Padişah'a arz ettikten sonra, azli hakkındaki İradenin, güvenilir bir Nazır tarafından kendisine gönderilmesini ve işten çekilmek üzere kimi vekil bırakacağını yine güvenilir bir Nazır tarafından bildirilmesini istemiştir (TİTE A. K: 17, G: 7; Yularkıran, 1939: 145, 146). Ne yazık ki bu telgrafa bir cevap alamayan M. Reşit Paşa, hiçbir şey olmamış gibi görevine devam etmeye karar vermiştir. Vali'nin ağzından Ali Galip olayının gün yüzüne çıktığını duyurarak, Nazıra gereken mesajı veren M. Kemal Paşa, bu olayı bir koz olarak kullanmış, 12-14 Eylül 1919'da İstanbul ile her türlü haberleşmenin kesildiğini ve adil bir Hükümet kuruluncaya kadar, tek yetkili merciinin Genel Kongre Heyeti olduğunu ilan etmiştir (Yularkıran, 1939: 148, 149; Atatürk, 2005: 99). Bu tarihten sonra M. Kemal Paşa ile ilişkileri tam bir güven ortamına kavuşan Vali Reşit Paşa, ihtilal merkezi haline gelen Sivas'ta O'nun emirlerini harfiyen uygulamış, Millî Mücadele safında üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmiştir.

Haberleşmenin kesilmesi kararının ardından, İstanbul Hükümeti ile Anadolu'nun ilişkileri donma noktasına gelmiş, son gelişmeler üzerine nüfuzunu giderek kaybeden Damat Ferit Paşa Hükümeti 30 Eylül'de istifa etmeye mecbur kalmış, 2 Ekim'de yeni Hükümeti kurmak görevi Ali Rıza Paşa'ya verilmiştir (Sarıhan, 1994: 142). M. Kemal Paşa bu yeni Hükümetin, Ferit Paşa Hükümeti'nin verdiği menfi kararları ve haksız kovuşturmaları düzeltilmesini sağlamak amacıyla harekete geçerek, 3 Ekim'de, Dahiliye ve

Harbiye Nezaretleri'ne topluca gönderilmesi için bütün Kolordu Komutanları ve valilere; "Milletin kanunî haklarını çiğnemediklerinden, millî dava ve mücadeleye yardımlarından dolayı azledilen Sivas Valisi M. Reşit Paşa'nın eski görevine iadesi"ni istemelerini tebliğ etmiştir (BOA. DH. KMS. D: 53-3, V: 45; Atatürk, 2005: 134,135). M. Kemal Paşa'nın buyruğu üzerine Ali Rıza Paşa'ya çok sayıda telgraf gönderilmiş, bu durum karşısında zaten vazifesine devam etmekte olan Vali M. Reşit Paşa'nın "ibkaen görevine tayin edilmesi hakkında mazbata" 9 Ekim'de çıkarılmış (BOA. MV. D: 253, G: 25), 11 Ekim'de ise İrade-i Seniyye layihası Takvim-i Vekâyi'de yayınlanarak resmen işleme koyulmuştur (Şahin, 2005: 213). Vazifesinin yeniden resmîyet kazandığı bu tarihten sonra da, M. Kemal Paşa'ya duyduğu minnet ile ilişkileri daha samimi bir şekilde devam etmiştir.

Bilindiği gibi, M. Kemal Paşa, kısmen güven duyduğu Ali Rıza Paşa Hükümeti'ni, kongrelerde alınan kararları kabul etmek ve Meclis'in bir an önce açılması için seçim hazırlıklarına başlamak konusunda uzlaşmaya çağırmıştır (Atatürk, 2005: 148-150). M. Kemal Paşa Anadolu'yu her bakımdan güvenli görmekte, Hükümet ise Meclis-i Mebusan'ın İstanbul dışında toplanmasına karşı çıkmaktadır. Bahriye Nazırı Salih Paşa; Meclisin İstanbul'da açılmasından doğacak tehlikeleri 20-22 Ekim tarihlerinde gerçekleştirilen Amasya Görüşmeleri'nde kabul etmesine rağmen, Hükümeti razı edememiştir (Atatürk, 2005: 166, 167). Bunun üzerine, Temsil Heyeti Sivas'ta, Kolordu Komutanları'nın da katılımı ile gerçekleştirilen özel toplantılarda bütün mesaisini Meclis'in bir an önce Anadolu'da faaliyete geçirilmesine harcamıştır. Vali M. Reşit Paşa ise bu çalışmalarını takip etmekle birlikte sadece bir defaya mahsus 18 Kasım 1919 içtimasına katılmış, Meclis'in toplanma yeri hakkındaki tartışmayı dinlemiş, kendisinin de bir rapor hazırlayarak sunacağını belirtmiştir (İğdemir, 1989: 3, 4, 44, 45). Temsil Heyeti bu toplantılar sonucu, 18 Kasım'da İstanbul dışında kalarak, her bakımdan güvenli ve ulaşım sıkıntısı olmayan Ankara'ya taşınma kararı almıştır. Bu konuda Vali M. Reşit Paşa'nın da fikrini alan M. Kemal Paşa, Meclis ile bağlantının kesilmemesi şartıyla valinin de aynı kanaatte olduğunu öğrenmiştir (TİTE A K: 17, G: 35; TİTE A K: 18, G: 93; Yularkıran, 1939: 154-157). M. Kemal Paşa ve üç otomobilden oluşan kafilesi 18 Aralık 1919 günü Sivas'tan Ankara'ya doğru yola çıkmışlar, vilâyet sınırlarını geçerken Vali M. Reşit Paşa'yı da şu telgrafla selamlamışlardır: "Vilâyetiniz hududunu geçerken Sivas'ta hakkımızda ibraz buyurmuş olduğunuz mihmannuvazlığa ve kıymetli muavenetlerine bir kere daha arz-ı minnettari eylemeyi bir vazife addederek cümleten takdim-i ihtiramat eyleriz" (TİTE A K: 18, G: 97; Yularkıran, 1939:161). Heyet, 27 Aralık 1919 Cumartesi günü Ankara'ya ulaşmış, Ziraat Mektebi binasına yerleşerek karargâhını kurmuştur (Kansu, 1997: 497, 498). Bu tarihten sonra Ankara Millî

Mücadele'nin kalbi olmuş, Heyet-i Temsiliye'nin ayrılması ile Sivas; eski sakin günlerine dönmeye başlamıştır. Vali M. Reşit Paşa ise M. Kemal Paşa ile düzenli olarak haberleşmeye devam etmiştir.

Bu dönemde, Sivas'ta Vali'nin eşi Melek Reşit Hanım tarafından; Türk kadınlarının Millî Mücadele'ye katılımını sağlamak amacıyla "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" kurulmuştur. İşgalleri kınamak için İtilaf Devletleri'nin temsilcileri ve eşlerine, zaman zaman da İstanbul Hükümetine protesto telgrafları yayınlayarak, Türk Ordusu'na destek olmak için çeşitli kampanyalar düzenleyen cemiyet, kısa sürede güçlenerek Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde şubeler açmıştır (Baykal, 1996: 1). Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı, 12 Ocak 1920 'de M. Kemal Paşa'nın tüm ısrarlarına rağmen, İstanbul'da açılmıştır (Sarıhan, 1994: 320). Kısa ömürlü meclisin aldığı en önemli karar 28 Ocak 1920 tarihli "Misak-ı Millî (Ulusal Ant)"nin resmen kabulü olmuştur. Nitekim Meclis, 16 Mart 1920'de İngilizlerin İstanbul'u işgal etmeleri ve bazı vekilleri tutuklamaları neticesinde, dört ay içinde yeni seçimlerin yapılması öngörülerek feshedilmiştir (Çevik, 2002: 281; Sarıhan, 1994: 156). M. Kemal Paşa, 17 Mart 1920'de tüm mülki amirlere ve komutanlıklara ve Vali Reşit Paşa'ya gönderdiği telgraf ile Ankara'da açılacak Meclis-i Müessesan için her livadan beş kişi seçilerek gönderilmesini istemiştir. M. Reşit Paşa, Sivas'ta seçimleri hemen başlatmış ve milletvekilleri seçilerek Ankara'ya uğurlanmışlardır (Yularkıran, 1939: 164; ATBD, S: 87, B: 2110). 22 Nisan 1920'de Sivas'a M. Kemal Paşa imzasıyla gelen telgrafta; "Bimennihilkerim Nisanın 23'üncü Cuma günü Büyük Millet Meclisi küşat edilerek ifa-yı vazifeye mübaşeret eyleyeceği.." haberini vermesiyle, Temsil Heyeti'nin yerini millet iradesine dayalı Türkiye Büyük Millet Meclisi almış, başkanlığına M. Kemal Paşa'nın getirilmesi ile Millî Mücadele'nin en büyük zaferi kazanılmıştır. Gerek Sivas Kongresi'nin başarıyla toplanması ve gerekse Meclis'in dağıtılmasından sonra Ankara'da Millî Meclis'in hayata geçirilmesi aşamasında faydalı çalışmaları ile M. Kemal Paşa'nın takdirini kazanan M. Reşit Paşa, bu takdirin bir neticesi olarak, I. TBMM'ne Adana Vilâyeti'ne bağlı Kozan Sancağı'ndan milletvekili seçtirilmiştir (TBMM Arşivi D: 295). Ancak, çalışmalara başlayamadan, 5 Eylül 1920'de çıkarılan "Nisab-ı Müzakere Kanunu"nun, Milletvekilliği ile memuriyetin bir arada yürütülmesini yasaklaması nedeniyle, üzerinde bulunan Sivas Valiliği'ni tercih ederek, 27 Eylül 1920 tarihinde Milletvekilliğinden istifa etmiştir (TBMM Arşivi D: 295; Çoker, 1995: 157). Bu tarihten sonra Sivas Valiliği'ne bir süre daha devam eden M. Reşit Paşa, bir buçuk yılı aşkın süreyle görev yaptığı Sivas Vilâyeti'nin, kongreler dönemindeki yoğun çalışma temposu ve stresi nedeniyle yorgun düşmüştür (Aldan, 1990: 216). Şüphesiz, Türk Tarihi'nin dönüm noktası sayılan kararlara ev sahipliği yapan Sivas

Vilayeti'nin, iyi yönetilmesi büyük önem taşıyordu ve bunun aksi tüm çabaları boşa çıkarabilirdi. Adeta misyonunu tamamlayan ve doktorların tavsiyesi üzerine iklimi daha yumuşak bir vilayete nakledilmesine karar verilen M. Reşit Paşa'nın, 16 Ekim 1920 tarihinde Kastamonu'ya ikinci kez vali olarak tayin edilmesi, TBMM Hükümeti'nce uygun görülmüştür (ESA D: M0622993-14993; Erdaha, 1975: 115; Şahin, 2005: 184).

C-) Sivas Valiliği'nden Ölümüne Kadar M. Reşit Paşa

Kasım ayı başlarında ailesi ile birlikte Sivas'tan ayrılarak, Ankara'da M. Kemal Paşa'yı ziyaret eden M. Reşit Paşa, bir ay sonra 10 Kasım 1920'de Kastamonu'ya ulaşmış, heyecanlı kalabalığın alkışları arasında doğruca görev mahalline gelmiş ve göreve başlamıştır (Aldan, 1990: 216; Açığsöz, 11 Kasım 1920, s: 2).Yayınladığı genelgeler ile idarecilik anlayışını ortaya koymuş; işlerin kanunlar çerçevesinde yürütüleceğini, halkın huzur ve güven ortamı içinde bulunması için asayiş ve inzibat konularına önem vereceğini belirtmiştir (Kastamonu, 13 Kasım 1920, s: 1).Ayrıca; halkın, istek ve dilekçelerini resmi işlemlerden geçirmek için beklemeden, bizzat valilik makamına ulaşturmalarını istemiş, bu konuda memurlara da gereken emri vermiştir (Açığsöz, 15 Kasım 1920, s: 2). Halkla doğrudan doğruya temasa geçmek ve şikâyetlerle birebir ilgilenmek amacını taşıyan bu genelge, muhakkak O'nun Kastamonu halkının memnuniyetini kazanmasında önemli bir adım olmuştur. İnebolu-Kastamonu-Ankara hattı bu dönemde en önemli güzergah olmuş, işgal bölgesi olmadığından, özellikle Batı Cephesinde Yunanlara karşı verilen mücadele sırasında lojistik bir üs görevi yapmıştır. İnebolu'dan Ankara'ya askeri mühimmat sevk eden araçları teftişe çıkan Vali M. Reşit Paşa, taşıma işlerinde bazı aksaklıklar görmüş, nakliyenin zamanında ve düzenli yapılmasını sağlamak amacıyla, askeriye ile işbirliği yaparak, Aralık 1920'de bir denetim komisyonu oluşturmuştur (Peker, 1955: 285-287). Ayrıca, iklim, terhis ve hava değişikliği için Kastamonu'ya gelip gitmekte olan askerlerin, konaklama ve ihtiyaçlarının karşılanacağı yeterli yer mevcut olmadığını gören M. Reşit Paşa, İsmailbey Camii Şerifi'nin tahliye ettirerek Merkez Kumandanlığına teslim etmiş, 25 Aralık'ta misafirhaneye asker sevki başlamıştır (Peker, 1955: 285). Millî Mücadele döneminde, tüm yurttaki olduğu gibi Kastamonu Vilâyeti'nde de bütçe yetersizlikleri ve denetim eksiklikleri nedeniyle sosyal hizmetlerde aksaklıklar, yetersizlikler görülmüştür. Bu alanda en büyük sorun hapishanelerde ortaya çıkmıştır. Kastamonu'daki Merkez Hapishanesi'ni teftiş eden Vali, yeterli ödeneği sağlayarak hapishaneye yiyecek, yakacak temin edilmesini emretmiştir. Mahkûmların aileleri ile görüşmekten mahrum olduklarını öğrenerek, belirli zamanlarda aileleri ile görüşebilmeleri için uygun bir mekân ayrılması hakkında direktif vermiştir

(Açığsöz, 27 Aralık 1920, s: 1). Özellikle eğitim alanındaki çalışmaları ile öne çıkan M. Reşit Paşa, bölgedeki birçok okulu teftiş ve ıslah faaliyetlerinde bulunmuştur. Ocak 1921'de, Mekteb-i Sanayi (Sanayi Mektebi) ve Darülmualimât (Öğretmen Okulu)'a teftiş amaçlı bir ziyaret düzenleyerek, ülke ekonomisine çok yararlı bir eğitim programı yürüten okulun, gelişmesi için gereken çabanın harcanacağını belirtmiştir. Daha sonra Darülmualimât'ı teftişe giden Vali, öğrencilerin eğitimi için yetersiz gördüğü binanın boşaltılarak, daha geniş ve eğitime uygun bir başka binaya taşınmasını okul müdürüne bildirmiştir (Kastamonu, 29 Ocak 1921, s: 1). Kastamonu'da göreve başladıktan beş ay kadar sonra, hastalığının şiddetlenmesi nedeniyle, 27 Mart 1921'de yerine vekil tayin ederek, doktorların tavsiye ettiği, iklimi daha ılıman olan İnebolu'ya yerleşmiştir (Açığsöz, 27 Mart 1921, s: 2). Ne var ki, sağlık durumu elvermediği için bir daha Kastamonu'daki vazifesine geri dönememiş, emekli olana kadar İnebolu'da istirahata devam etmek durumunda kalmıştır (Aldan, 1990: 216). Dâhiliye Nezaretine başvurarak, sağlık durumunun elverişsizliği sebebiyle emekliliğini talep ettiğini belirtmiştir. İlgili dilekçe, değerlendirilerek, memuriyet süresi 31 yıl 9 gün olarak hesaplanmış, kendisine 3 Ağustos 1921 tarihinden itibaren 4245 kuruş emeklilik maaşı bağlanmasına karar verilmiştir¹⁴ (ESA D: M0622993-14993; BCA. 30. 18. 1. 1/ 3. 31. 5). Emekli olan M. Reşit Paşa ve ailesi, İstanbul'un işgalden kurtulmasından sonra Aralık 1922'de vapurla İstanbul'a giderek, o dönemdeki Duyun-u Umumiye binasının karşısında kiralık bir eve taşınmışlardır (Aldan, 1990: 214, 217). İstanbul'a gittiği Aralık 1923'ten vefatına kadarki süre içinde hastalığı ile mücadele eden M. Reşit Paşa, 14 Nisan 1924 günü, 56 yaşında iken İstanbul'da vefat etmiştir (ESA D: M0622993-14980). Mezarı İstanbul Beyazıt Camii avlusundaki mezarlıkta bulunmaktadır (Aldan, 1990: 214).

M. Reşit Paşa, iki evlilik gerçekleştirmiştir. İlk evliliğini, Mülkiye Mektebi'nden hocası olan Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Emine Semiye Hanımla 1895 yılında yapan M. Reşit Paşa, ikinci evliliğini Melek Reşit Hanımla 1910 yılında gerçekleştirerek, vefatına kadar da Melek Hanımla evli kalmıştır. Bu evliliklerden, toplam beş çocuğu olmuştur (ESA D: M0622993-14980; Aldan, 1990: 178). Vefatından sonra ailesine, Cumhurbaşkanı M. Kemal Paşa tarafından, 19 Haziran 1927 tarih ve 1102 sayılı kanunla vatani hizmet aylığı bağlanmıştır (Şahin, 2005: 184; Çoker, 1995: 691). M. Reşit Paşa, iyi bir idareci olmakla birlikte, aynı zamanda iyi bir düşünür ve yazardır. İnebolu'da geçirdiği günlerde, hatıralarını kaleme

¹⁴ M. Reşit Paşa, uzun süreli memuriyet hayatında, idareci kimliği ile halkın memnuniyetini kazanmış ve çeşitli dönemlerde birçok nişana layık görülmüştür. Rütbe-i Rabia (30.01.1895), 4. Rütbeden Nişan-ı Ali Osman (10.02.1897), Mütamayız (20.04.1898), 3. Rütbeden Mecidi Nişanı (01.11.1900) (BOA. DH. SAİD. 112/297, 298, 180/157)

almaya başlayan M. Reşit Paşa, o günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın da arularını yazdığını öğrenmiş, ondan önce basılmasının doğru olmayacağını düşünerek ertelemeye karar vermiştir (Aldan, 1990: 217). M. Reşit Paşa'nın Hatıraları ancak 1939 yılında, oğlu Ahmet Cevdet Yularkıran tarafından bastırılmıştır. Ancak, üç kitap halinde basılması planlanan hatıraların, yalnız; Sivas Valiliği'nden, 1. TBMM'nin açılışına kadar geçen zamanı kapsayan ikinci kısmı basılmış, diğer notları bulunamamıştır. Nutuk yayınlandıktan sonra yapılan karşılaştırmalar, M. Reşit Paşa'nın hatıralarının güvenilirliğini açıkça ortaya koymuştur. Bu nedenle "Reşit Paşa'nın Hatıraları", en önemli kaynak eserlerden biri olarak tarih literatüründe yerini almıştır.

KAYNAKLAR

- Açıksöz, 11 Kasım 1920, 15 Kasım 1920, 27 Aralık 1920, 27 Mart 1921.
- AHMAD, Feroz (2004), *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- AKBULUT, Dursun Ali (2002), "Sivas Kongresi'nin Gündemi", *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu 2-4 Eylül 2002*, SİSKAV Yayınları, Sivas, s. 125-130.
- AKSUN, Ziya Nur (1994), "Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati", *Osmanlı Tarihi*, C. 5, Ötüken, İstanbul, s. 306-308.
- ALBAYRAK, Hüseyin (1987), *Tarih İçinde Trabzon Lisesi*, Trabzon Liselerinde Yetişenler Derneği Yayınları, Trabzon.
- ALDAN, Mehmet (1990), "İz Bırakan Mülki İdare Amirleri", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* (ATBD), Sayı: 87, Yıl: 38, Şubat 1989, Sayı: 109, yıl: 49, Ocak 2000, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- AŞKUN, V. Cem (1963), *Sivas Kongresi*, Tan Gazetesi Matbaası, İstanbul.
- ATATÜRK, M. Kemal (2005), *Nutuk (1919-1927)*, Bugünkü Dille Yayına Haz. Zeynep Korkmaz, ATAMER Yayınları, Ankara.
- ATATÜRK, M. Kemal (1999), *Nutuk (Söylev) Vesikalar*, C. 3, TTK Yayınları, Ankara.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal (2003), *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)* (BMKA.), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- AYDOĞAN, Erdal (2000), *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, ATAMER Yayınları, Ankara.
- BASTIYALI, Mehmet (1999), *Rodos ve Oniki Adalar Tarihi*, İzmir.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* (BCA.); 30. 18. 1. 1/ 3. 31. 5.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (BOA.); DH. EUM. AYŞ. D: 7 G: 58 lef: 1, 2/ DH. İD. D:80, G: 23; D: 81-2, V: 60/ DH. İ-UM. D: 19-10, V: 1/6/ DH. MB. HPS. M. D: 53, G: 42/ DH. KMS. D: 53-2 V: 57; D: 53-3 V: 34; D: 53-3, V: 45/ DH. MUI. D: 7-4, V: 41; D: 35-1, G: 10/ DH. SAİD. D: 112 V: 297, 298, D: 180 V:157/ DH. ŞFR. D: 99 B: 26; D: 102 B: 183; D: 101 B: 19-18; D: 101 B: 74/ DH. UMVM. D: 95, G: 31/ İ. MBH. No: 4 T: 4 Ca 1329 (3 Mayıs 1911)/ İ-DH. V:20 T: 1329-B-16; D: 1485, V: 10/ MV. G: 163 D: 250; D: 241 G: 105; D: 251 G: 90; D: 253, G: 25/ İ. TAL. İrade No: 36 T: 16. B. 1323 (16 Eylül 1905)/ Y.EE. D: 71, G: 78; D: 71 G: 95.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı (1996), *Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, TTK Yayınları, Ankara.
- ÇELEBİ, Mevlüt (1999), "Osmanlıcılığı İhya Girişimi: Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 2, Siyaset, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 527-531.

- ÇEVİK, Zeki (2002), *Millî Mücadele’de Müdafaa-i Hukuk’tan Halk Fırkası’na Geçiş (1918-1923)*, ATAMER Yayınları, Ankara.
- ÇOKER, Fahri (1995), *Türk Parlamento Tarihi / Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*, C.3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- Emekli Sandığı Arşivi (ESA.)*; D: M0622993-14993/14980.
- ERDAHA, Kamil (1975), *Millî Mücadele’de Vilayetler ve Valiler, Remzi Kitabevi, İstanbul.*
- ESKİ, Mustafa (2000), *Kastamonu Valileri (1838-2000)*, Ankara.
- GOLOĞLU, Mahmut (1966), *Sivas Kongresi, Başnur Matbaası, Ankara.*
- GÜMÜŞ, Saadettin (1974), *Sivas Kongresi, Sebat Matbaası, Sivas.*
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)*, (Eylül 1952), S.1, Y.1, Ankara.
- İÇDEMİR, Uluğ (1999), *Sivas Kongresi Tutanakları, TTK Yayınları, Ankara.*
- İÇDEMİR, Uluğ (1989), *Heyet-i Temsiliye Tutanakları, TTK Yayınları, Ankara.*
- İkdam*, 26 Ağustos 1919.
- İrade-i Milliye*, 17 Eylül 1919, 22 Aralık 1919.
- KANSU, M. Müfit (1997), *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber, C. 1-2, TTK Yayınları, Ankara.*
- KARABEKİR, Kazım (1995), *İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)*, Emre Yayınları, İstanbul.
- KARAL, Enver Ziya (1995), *Osmanlı Tarihi: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, C. 5, TTK Yayınları, Ankara.
- KARPAT, Kemal (2003), *Osmanlı Nüfusu, Demografik ve Sosyal Özellikleri (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kastamonu*, 28 Eylül 1914, 21 Aralık 1914, 13 Kasım 1920, 29 Ocak 1921.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin (1993), *Bütünüyle Erzurum Kongresi (Resmî Arşiv ve Ailelerdeki Belge ve Hatıralara Göre)*, T.C. Ziraat Bankası Yayınları, Ankara.
- Maarif Salnamesi (1898)*, 2. Takım, İstanbul.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC.)*; (1916-1918), İstanbul.
- ONUR, Oral (2004), *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Edirne Yönetim Şekli ve Edirne Valileri, Edirne Valiliği Yayınları, Edirne.*
- SARIHAN, Zeki (1993), *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I, Açıklamalı Kronoloji, Mondros’tan Erzurum Kongresi’ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)*, TTK, Ankara.
- SONYEL, Salâhi (1995), *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, TTK Yayınları, Ankara.
- ŞAHİN, Enis (2005), “Sivas Kongresi Hazırlıkları ve Sivas Valisi Reşit Paşa”, *Sivas Kongresi III. Uluslararası Sempozyumu 2-3 Eylül 2004- Sivas*, Yayına Haz: Nilgün İnce, Sivas Valiliği ve ATAMER. Ortak Yayını, Ankara, 183-214.

- PEKER, Nurettin (1955), *İstiklal Savaşı’nun Vesika ve Resimleri (1918-1923)*, Gün Basımevi, İstanbul.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi (TBMM A.)*; D: 295.
- Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE A.)*; K: 15, G: 36; 47; 51; 56/ K:16, G: 82/ K: 17, G: 4; 7; 12; 28; 35/ K: 18, G: 93; 97/ K: 19, G: 48.
- Türk İstiklâl Harbi I- Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı (1999)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- TÜRKMEN, Zekeriya (2002), *Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal (Ekim 1918-Ocak 1920)*, ATAMER Yayınları, Ankara.
- UÇAROL, Rıfat (2000), *Siyasi Tarih, Filiz Kitabevi, İstanbul.*
- Vakit*, 26 Ağustos 1919, 27 Ağustos 1919.
- YULARKIRAN, Cevdet R. (1939), *Reşit Paşa’nın Hatıraları*, Muallim Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul.
- Yurt Ansiklopedisi (1981)*, “Kastamonu”, C. 6, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.
- Yurt Ansiklopedisi (1982-83)*, “Sivas”, C. 9, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.